

*Протосинђел докторанд Јоаким Беженариу, дипл. теолог и
дипл. економиста*

Докторанд у Националној школи за политичке и управне студије у
Букурешту, епархијски саветник у оквиру Букурештанске архиеписко-
пије, Румунске патријаршије

РУМУНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА ОД АУТО- КЕФАЛИЈЕ ДО СТЕПЕНА ПАТРИЈАРШИЈЕ – ДРЖАВНО И РЕЛИГИЈСКО ДЕЛОВАЊЕ - ГЛАВНИ ПРАВЦИ ЗАДОБИЈАЊА АУТОКЕФАЛИЈЕ У ОДНОСУ СА ВАСЕЉЕНСКОМ ПАТРИЈАРШИЈОМ -

За разлику од установа модерне државе, утемељене на идејама Француске револуције (1789), Црква се одликовала древношћу/традицијом и својом потпуном идентификацијом са националним интересима. Званични датум признања РПЦ од стране Васељенске патријаршије јесте година 1885, када је васељенски патријарх издао акт о њеном озваничењу. У ствари, аутокефалност – са значењем независности Румунске православне цркве, уз проширење и на Трансилванију – постојала је чињенички у средњем веку и као такву потврдиле су је у више наврата румунске вође (владари, последњи од њих био је Димитрије Кантемир, неколико година пре успостављања фанариотских владавина у Румунским земљама).

Кључне речи: Аутокефалност; Румунска православна црква; Национализација;
Државност; Независност; Признање.

1. АУТОКЕФАЛИЈА – КОНЦЕПТ СВОЈСТВЕН ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

Установа аутокефалије с правом се сматра карактеристичном само за Православну цркву и допустила је Источној цркви да се прилагођава честим променама насталим током векова у политичкој географији Источнога Римског Царства и да упркос тим променама, очува црквено јединство чак и после пада Царства, од 1453. до данас.

Јоаким Беженариу, *bejenariujoachim@gmail.com*.

Да бисмо појмили изнету тврдњу намеће се потреба да уратко сагледамо те промене у политичкој географији током скоро две хиљаде година постојања хришћанства. Са падом Западнога Римског Царства године 476. Источна црква се развила у тесној срузи са Источним Римским Царством, Византијом. Ако су у прва два столећа, особито у VI веку под царем Јустинијаном и његови непосредним наследницима, постојали поједини покушаји обнављања римскога царског јединства, најзад је, као последица двају догађаја – појаве Ислама и његовог распрострања у VII – VIII веку, односно заснивања Каролиншког царства (Свето Римско Царство немачке народности) – одвајање Византије од бившега Римског Царства постало је коначно. Ратови вођени током тих векова, против досељеничких народа, али и против исламских држава насталих на Истоку, као и напори уложени у крсташке ратове – заједнички источно – западни напор против Ислама, који је владао Светим местима (са изузетком Шестога крсташког рата који је био преусмерен на ине циљеве) – слабили су прогресивно Византију. Шизма у Хришћанству (1054), која је настала после раздвајања Истока и Запада, продубила је византијску царску кризу. Криза је, у последњим вековима, укључила и стално смањење непосредно подвлашћене територије, јер су у суседству настајале снажне и агресивне државе. Биле су то државе миграната: Бугарска од VI до XI века, Аварско Краљевство од VI до VII века, Гепидско Краљевство у VIII веку, Угарска почев од X века, на Балкану и у Централној Европи, затим бројни агресивни исламски сунитски султанати и емирати који су од VII до XI века нападали и заузимали територије Мале Азије, пристајући уз првобитног непријатеља, Персија, која ће поклекнути пред арапском војском средином VII века. Миграција селјучких Турака према Византији у XI веку и њихово прогресивно насељавање на њеним пространима, досежући да јој, пред урушавањем Византије, престоница буде у Адријанопољу, у суседству Цариграда, представљала је последњу опасност – очигдно смртну – империја на самрти владала је само малим делом територије у околини тога великог града и над неким територијама у Мореји.

А као истинско историјско чудо била је чињеница да је, упркос поступних сужавања византијске царске власти над пространим територијом, којом је владала од IV до VI века, Православна црква задржала црквено јединство, па се чак и проширила (од прворазредног значаја било је покрштавање Руса под крај X века) и опстала до данас као Васељенска црква. Кључ те историјске перформансе била је установа аутокефалије – постојећа, као што је већ речено, само у Православој цркви – која је надживела не само Царство, с којим је била у „симфонијском односу“, него и историјске еволуције XIX и XX века, које су

довеле до оснивања националних цркава, успевши да одржи црквено јединство, које данас постоји на светском нивоу.

Једна докторска дисертација, одбрањена у САД 2005, у иноверском видокругу, посвећена установи аутокефалије у Православној цркви, теоретски користи тај историјски пут, који је и овде у великом изнет:

„Запазићемо да се Црква свесно организовала по мери проширења политичког разграничења Римскога царства, у чијим је границама настала Црква, и тај је принцип потврђен формалним установним оквиром Цркве. Такође ћемо запазити, да су се, по мери измене тих политичких граница, одговарајуће и једновремено измениле црквене демаркације. Када је Царство престало да постоји и Цркви је недостајао организаторски образац, она је морала да се прилагоди политичкој географији подложној изменама, по мери како су се нове државе развиле у Русији, Источној Европи и на Балкану и, поступајући тако, Црква се мање заснивала на формалним установним правилима из источно – римског (византијског) времена, а више на развоју неких неформалних правила, која су омогућавала флексибилне организационе одговоре на брзе промене разграничења и политичких режима. Изванредно комплексни организациони систем (бројне јурисдиције, једна над другом у јединственим оквирима политичких граница), који се данас запажа у Православној цркви, непосредни је резултат флексибилности тих неформалних правила и све се више разликује од формалног установног оквира изграђеног у византијској епохи. Држава је остала значајна за време читавога трајања овог процеса, намећући равнотежу установног конформитета када је био конгруентат са интересима државе и стимулишући подешавање црквених односа, када није био такав.“¹

То је, дакле, признање неубичајене историјске флексибилности Православне цркве, која јој је омогућила да превазиђе граничне историјске моменте и да опстане, испуњавајући своју апостолску мисију, наступајући и данас целовита и снажна (византијски Комонвелт²). Придодајући себи (признајући) нове аутокефалне цркве, Православље чува своју установну универзалност – доказ је чињеница да и данас ужива

---

¹ Charles Wegener Sanderson, "Autocephaly as a Function of Institutional Stability and Organizational Change in the Eastern Orthodox Church", *Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland*, College Park 2005, 4.

(https://www.academia.edu/39340957/Title_of_Dissertation_AUTOCEPHALY_AS_A_FUNCTION_OF_INSTITUTIONAL_STABILITY_AND_ORGANIZATIONAL_CHANGE_IN_THE_EASTERN_ORTHODOX_CHURCH)

² *Commonwealth bizantin* – израз потиче од Д. Оболенског, из седамдесетих година XX века и укључује не само православне цркве из бившега византијског простора, него све које постоје у свету; јер дијаспоре православних цркава суплирају улогу глобалнога, плански примењеног мисионарства, као у случају Римокатоличке цркве.

глобалну распрострањеност – а са историјског гледишта, једновремено са настајањем нових хришћаских држава (што је, између осталог, и случај румунских средњовековних држава), установна црквена обезбеђеност била је резултат једногласно прихваћених и повремено дорађиваних мера, што их је чинило да истрају и да остану у вези са „центром“, то јест са Васељенском патријаршијом у Цариграду. Останак Васељенске патријаршије у царском граду и после османског освајања, обезбедило је, установном мрежом узајамних односа, са историјског гледишта грађеном стотинама година, не само илузију васељенског јединства и могућности обнављања хришћанског царства, него је и било чинилац историјске коагулације способне да одржи православно хришћанство и национални идентитет на огромним просторима, без чега би се Црква знатно умањила, ако не би чак и нестала (као што се догодило са неким старим историјским хришћанским заједницама, подложним уништавању чак и у нашем веку, на пример у Сирији).

Навођени аутор доноси и суштинско утачњавање у погледу концепта аутокефалије, те каже следеће:

„Две карактеристике аутокефалне цркве, које не могу изостати, јесу право на управљање сопственим пословима независно од свих осталих цркава и право владања собом, изабирањем и устоличавањем сопствених епископа, укључујући и првојерарха (митрополита или патријарха). У суштини, прихватање аутокефалног статуса, као специфичног облика организационе измене, значи потпуну управну независност; аутокефална црква је самовласна црква, не полаже рачуна ни пред којом вишом црквеном влашћу. Ипак, тај „садржај“ аутокефалности није остао статичан.“³

То ауторово теоретско утачњавање од посебног је значаја. Истинитост његовог закључка доказана је историјском еволуцијом, нарочито у XIX веку.

У румунском случају постоји истинска расправа међу медијевалистима у погледу задобијања аутокефалности Молдавске цркве и – узајамним повезивањем, Цркве Румунске земље, у време Стефана Великог; једни истичу истинитост те историјске чињенице, а други је поричу. Током напора за задобијање „званичне“ аутокефалије у шездесетим и седамдесетим годинама XIX века, тих деценија национално – државног и верског напора, више румунских јерараха и политичара истицали су да она постоји *de facto* и *de jure*. Недавна румунска истраживања утврдила су следеће:

„Црква, једна и недељива, има свега три степена свештенства, установљена по божанском праву, а у односима између јерараха признаје

---

³ *Ibid.*, 5.

само почасно првенство /.../ Ниједна јота, ни најмањи детаљ из одлука васељенских сабора, из одлука најглавнијих и највиших аутентичних органа Цркве, не допуштају какво ино првенство у цркви сем првенства части међу челним седиштима првобитне Цркве (Рим, Цариград, Александрија, Антиохија и Јерусалим), нити има било какве алузије да је икада постојао врховни јерарх, овенчан целокупним теретом Цркве, који би био властан да се непогрешиво изражава у питањима вере.⁴

Остаје једно питање донекле нерасветљено у концепту аутокефалије, како га је дефинисао К. С. Сандерсон (*C. S. Sanderson*), у погледу начина како митрополит или/и патријарх руководе аутокефалном црквом. Али и у том случају потврђује се чињеница да су историјске еволуције различите и да су доживеле догађајни развој условљен сопственим околностима.

Теоретски приступи аутокефалији покушавају, дакле, да разреше очинство тога концепта у прописима византијске Православне цркве. У том правцу проблематиком аутокефалије су се много бавиле православне државе у XIX веку. Познато је да је XIX век, прозван и „веком народности“, био сведок појаве националних држава на територијама бивше Византије, насељене модерним нацијама – Грчке, Србије, Румуније, Бугарске – тако да се низ теоретских студија бавио проблематиком националног идентитета и факторима који га сачињавају. Међу тим факторима верски идентитет био је пресудан, а у том контексту је истакнута чињеница да, за разлику од установа модерне државе, засноване на идејама Француске револуције (1789), црква се издвојила старином/традицијом и својим потпуним поистовљењем са националним интересима. Добро је познато како је аутокефалија Грчке цркве, проглашена 1830, изазвала широк сукоб те националне цркве са Цариградском патријаршијом, који је најзад, после неколико година, окончан победом јелинске независне државе.

У том контексту, теоретски приступи „национализму“ XIX века сконцентрисали су се и на став Православне цркве у процесу „националне изградње“ („*nation building*”). Уосталом, тим проблемом се бавила и Васељенска православна црква, а значајно је да је велики патријаршијски сабор, одржан у Цариграду 1872, разматрао и захтев Бугарске цркве за аутокефалијом, и изразио се да васељенска православна црква осуђује „филетизам“ („*philetism*”), то јест национализам.⁵

⁴ L. Stan, „Despre principiile canonice fundamentale ale Ortodoxiei”, *Editura Adreiana*, Sibiu 2012, 22.

⁵ V. N. Makrides, „Why Are Orthodox Churches Particularly Prone to Nationalization and Even to Nationalism?”, *St Vladimir's Theological Quarterly* vol. 57, 2013, 3–4. 325– “The Great Local Synod of 1872 in Constantinople is referred to with exaggeration to prove that the Orthodox Church has outspokenly condemned «phyletism» (= nationalism).”

Сходно једном стручњаку у домену ове проблематике, у православној еклисиологији не постоје националне цркве *de jure*, иако се њихова реалност не може порицати, а прелаз са васељенског на национално у православном свету историјски се догађало тек у XIX веку.

За нас, националне православне цркве не постоје *de jure*, али *de facto* тешко је порицати њихово постојање. Уосталом, прелаз са ненационалног на национални образац постојања кључна је карактеристика православног света на истоку и југоистоку Европе, почев од XIX века и траје до данас, са крупним последицама.⁶

Врло су бројна теоретска позивања на национализам и национализацију православних цркава. Ипак, према многим ауторима, оно што треба запазити јесте чињеница да је национални идентитет модеран концепт старе дефиниције заједница издвојених етнички, заједничким језиком, обичајима и културом (то су одлике по којима се разликују, тврди „немачка школа“) или целокупност грађана који станују на заједничкој територији и имају заједничку историју и еволуцију прописану опште прихваћеним законитостима (ини приступ истој појави, такозвана „француска школа“). Дакле, у историјском настајању сусрећу се две фазе: етничка и национална, али однос између њих је много расправљан и поново дели теоретичаре. Треба истаћи да је „национализам“ у почетку био секуларна идеологија, одмах након Француске револуције, а „*nation building*“ означио је заједнички национални напор, тако да је Црква, не само на Истоку, него и на Западу увучена у тај обимни процес.

Од посебног је значаја чињеница да је у историјском развоју православних цркава током XIX века искрсела битна промена, која у ствари представља фацете истог развојног процеса. У средњем веку Црква је била партнер Државе, следећи начело „византијске симфоније“ широког и дуготрајног постојања, док је, једновремено са образовањем нација, као резултат примене тога начела, Црква постала законити партнер и историјска покретна сила нације у формирању. Заједнички циљ нације и цркве која је постала национална био је изградња државе – нације и имплементација њених историјских тежњи.

У таквој транзицији, процес је двостран, што му даје историјску легитимност, јер не настаје раздор који би довео у опасност и Цркву, и Државу. Стари византијски модел – „Царство–Црква–цар“ замењен је у XIX веку новим обрасцем: „Држава–Црква–нација“, у којем су националне цркве представнице нације и дају легитимност држави – нацији. Дакле, место царства, Византије, заузеле су државе – нације, а место цара – национална воља изражена демократски (парламент итд). На

---

⁶ *Ibid.*, 326.

овом степену неодољиво се поставља питање: у румунском случају, да ли чињеница што је у XIX веку одсуствовала аутокефалија / национална патријаршија, да ли то значи одсуство суверенитета/независности или државности?

Одговор, бар по сажетом историјском разматрању, јесте потврђан. Као што се може запазити, само постојање аутокефалије Молдавске цркве у XV и наредним вековима није могло *de jure* елиминисати чињеницу да је, у европском јавном праву XIX века, румунска државност сматрана делом Османског царства. Све оновремене мапе представљале су Кнежевине, затим и Румунију, све до 1877. – до године независности – као припадајуће Османском царству, разуме се, уживајући широку аутономију, сходно капитулацијама које су Молдавија, као и Румунска земља, закључиле у XV – XVI веку. Европско јавно право признало је те капитулације као свој део, када је закључен мир у Кучук – Кајнарџију (1774), а дотичне кнежевине, као делове Османског царства *de facto* и *de jure*, с тим што им је Русија протектор.⁷ Чак су и владари Александру Јоан Куза и Карол I били обавезни да при свом устоличењу испоштују пред султаном у Цариграду протокол традиционалне заклетве за увођење у високо владарско достојанство. Свакако, са гледишта средњовековног периода Румунске цркве, аутокефалија је означавала њену независност, али не и независност Државе, правно аутономне, а и не независне.

Проблематика статуса румунске средњовековне државности од посебног је значаја за адекватно поимање аутокефалије РПЦ из савремене перспективе.

⁷ У том раздобљу од пет векова положај румунских земаља није био стално исти у односу на Османско Царство. С једне стране, било је периода када су се румунски владари подизали против оптерећујућих обавеза које је наметала османска Порта; с друге стране, Турска царевина је често доживљавала кризна стања, током којих није могла да обавља одговарајући надзор северно од Дунава. На пример, почетком XVII и наредног века забележени су такви периоди османског слабљења, током којих су румунске земље могле водити сопствену политику – вид. Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești, 1601–1712*, București 1984, где се у предговору (стр. 18) износи следеће: „У прве две деценије XVII века зависност румунских земаља од Порте била је више формална. Владари и кнезови тога времена уживали су ефективно широку слободу за деловање на спољном плану, у правцу испољавања сопствене политике, која је не једном била противна османским интересима. Тадања политика Порте да избегне нов конфликт у Европи и мањкавости испољене у правовременом испуњавању обавеза преузетих за заштиту румунских држава на спољном плану, обавезали су њихове тадање владаре да самостално остваре заштиту граница и својих престола, како путем војних припрема, тако и путем развоја сопствених система спољних односа. Пошто је ефикасност тих деловања остварена посебно појачавањем узајамних односа помоћи (политичке и војне) изеђу три румунске земље, Порта их је подстицала, па и захтевала од њих да заједнички – свакако под њеним покровитељством – развију отпор против спољних интервенција“. Такви су периоди били чести током разматраних пет векова.

Прва половина XVI века била је пресудна за поновно цртање политичке мапе Центра и Југоистока Европе. Пад Угарског краљевства (Мохачка битка 1526) сломила је главну хришћанску препреку дотичне области на путу исламског надирања, јер је Пољска била далеко на северу, а Запад – Свето Римско Царство немачке националности – религијском Реформом уплетено у низ тензија и ратова који ће потрајати дуже од сто година. У тим условима Османско царство је утврдило своју власт северно од Дунава, најпре стварањем „тврђава“ за војни надзор – бејлербејлик Темишвара и Ердеља 1552, односно санцак – бејлик Бендера (Тигине) 1538. и казе Браиле 1540, тако да је саобраћај између Пољске и Запада био могућ само преко Молдавије, односно преко Мунтеније и Јужног Ердеља. Та нова обласна геополитичка конфигурација била је дело султана Сулејмана Магника, који је одредио и оквир аутономије Румунских земаља у османском праву, као „завојеваних земаља“, али без статуса пашалука, дакле са административног становишта управљаних из Цариграда путем османске бирократије. То је аутономни статус назван *haraçgüzar* (са обавезним данком и заштитом), који је примерно дефинисао историчар В. Панаите, као статус обавезног плаћања годишњег харача у замену за одбрану од било које спољне опасности.

Свакако, тај аутономни статус Румунске Земље и Молдавије, као и статус Ердеља, није био непроменљив; забележене су не само османске злоупотребе, него и понављани покушаји румунске државности да збаци са себе османску политичку доминацију. У том контексту, на нивоу политичке мисли, снажно се манифестује концепт политичке независности (тешко погођен у новој конфигурацији снага у тој области), одржавањем виртуелних веза са традиционалном Византијом, која је нестала, посредством још постојеће Васељенске цркве, која је, као и до тада, столовала, где и султан, у Цариграду. Патријарха је османски завојевач признао као представника хришћанске „нације“ (*millet*), независно од етничитета, на подручју Османског царства, и он је имао улогу стварне везе са том виртуелном независношћу, а штогод је могло учврстити ту везу коришћено је у пракси.

2. АУТОКЕФАЛИЈА И ВИЗАНТИЈСКА „ИМПЕРИЈАЛНА ИДЕЈА“ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

У том контексту напредовала је веза Румунске Земље и Молдавије, као православних земаља, с манастирима на Светој Гори Атонској у XV – XVII веку. (Ердељ је имао посебан статус, због тога што је Румунима, већинском становништву те кнежевине, наметнуто стање *толерисаних*). Историјски је доказана чињеница да је та веза са православним

манастирима са Атонске горе одиграла значајну улогу у учвршћењу државности на Балкану и северно од Дунава у XII – XIV веку, када су заснована краљевства/царства: влашко – бугарско и српско. С једне стране, то је било оно што се у историографији назива *translatio imperii*, с друге стране посреди је била и наглашена слабост Византије тога доба (два века пре пропасти), као и потврда воље народа са тога ареала да заснују државе. Чак и заснивање Румунске Земље и Моладвије, за чим је уследило постављање династија Басараба и Богданешта/Мушатиана током читавога средњег века (до завођења фанариотске владавине, почетком XVIII века) део су тога широког процеса, који је дефинисан опадањем Византије до нестајања и експанзијом Османскога Царства.⁸

У том контексту, донације намењене Светим Местима Православља означавале су духовну и културну заједницу са Византијом, као традиционална појава у византијском Комонвелту пре и после османског освајања.⁹ Студија коју смо већ наводили доказује да, у условима примене одлуке султана Селима II, о конфискацији имања светогорских манастира 1569, они су захтевали финансијску подршку румунских владара и бојара јер су се румунске државе, у наредном периоду потврдиле као најзначајнији приложник непрекидности њиховог постојања. Дакле, „неочекивана последица“ те фискалне одлуке Османске порте била је неоубичајено повећање донација румунских држава, јер су донације чињенички постојале још у другој половини XIV века, дакле једновремено са заснивањем држава. Али у наредном раздобљу главни приложник постала је Руска црква, и она је циљала премештање Васељенске патријаршије у Москву, налазила се, дакле, у сукобу са Цариградском патријаршијом, а истовремено румунска државност се у православном свету наметнула као главни ослонац те „виртуелне Византије“. Сходно наведеној студији, за мање од три столећа – од 1570. до почетка XIX века – Светим Местима је у Румунским Земљама подложено (подложење је било посебан начин подршке, уз донације у новцу или добрима, као што су црквене књиге и утвари) не мање од 116 верских објеката, од чега 62 цркве и манастира у Румунској Земљи, а у Молдавији је документовано 50 манастира (и 4 метоха на Атонској гори), подложених од 1575. до 1817. године.¹⁰

⁸ D. Ioan, Mureșan, "Mount Athos in the 15th–16th centuries. Notes on some contemporary descriptions, [in French], in: The Romanian Principalities and the Holy Places along the Centuries." *Papers of the Symposium held in Bucharest*, 15–18 October 2006, (E. Băbuș, I. Moldoveanu, A. Marinescu, eds.), București 2007, 81–121.

⁹ D. Ioan Mureșan, Petre Ș. Năsturel, *Notes sur les avatars d'une idée politique*, in 'Etudes byzantine et post-byzantines', VI, recueillies et publiées par Emilian Popescu, Tudor Teoteoi et Mihai Ovidiu Cătoi, Editura Academiei Române, București, 2011.

¹⁰ Г. Диран, 187.

Такође и француски аутор Г. Диран (*G. Durand*) придаје особит значај тој појави, истичући да је то још један доказ да су Румунске Земље биле изван надлежности османске управе, и подвлачи да „...међу православним областима које су остале аутономне у односу на османску управу, па према томе, биле искључене из султановог фермана од јануара 1569, налазиле су се Румунске Кнежевине, које је представљао Петар Млади (26. септембар 1559 – 31. мај 1568), затим Александар II Мирчеа (пре јула 1568 – септембар 1577) у Румунској Земљи и Богдан Лапушињану (9. март 1568 – фебруар 1572) у Молдавији, као и Московска држава предвођена Иваном IV“.¹¹

Занимљиви су закључци аутора у погледу дарежљивости владара и осталих категорија донатора – племићи, трговци, итд. Најпре, он формулише легалну могућност обављања и прихватања подложења – Румунске Земље, биле су аутономне у односу на султанско царство – тако да су монаси могли лакше да се крећу по својој територији, под протекторатом Порте, на што се намеће чињеница да су Румунске кнежевине биле лакше доступне него ине православне територије (као што је била Русија).

Затим он констатује да у поменутом раздобљу Румунске Земље карактерише политичка нестабилност, настала како османским притисцима, тако и притисцима суседних конкурентних сила, Пољске и Хабсбуршког царства, које су подржавале разне претенденте на престо, користећи начело „наследно-изборне“ сукцесије, специфично у обема румунским средњовековним државама, што је било допунски чинилац нестабилности. Честе смене на владарским престолима у обема земљама забележене су историјски као преовлађавајућа стварност, у поређењу са иним државама у истој епохи и „и остаје да се разјасне разлози због којих су мунтенски и молдавски владари и аристократи пристали на ту игру“.

Међу претпоставкама за објашњење „става елите Румунских Земља“ које се могу сматрати блиским истини, аутор сматра да треба продубити претпоставку о „империјалним наклоностима владара, који су се патронажом поставили у духовно следбеништво византијских царева“, а такође претпоставку „балканског (посебно грчког н.н.) порекла појединих племића који су допринели тој појави“.¹²

Продубљење проблематике империјалних тежњи румунских владара, из пера иних медијевалиста, које је новијег датума, одмах после године 2000, оформило је изненађујуће закључке, које ћемо овде навести да бисмо подржали тезу аутокефалије РПЦ и њене непоколебљиве одбране током времена, почев још од средњег века. Тако су истори-

---

¹¹ *Ibid.*, 188.

¹² *Ibid.*, 191.

чари Петре Настурел и Дан Јоан Мурешан још 2011. тврдили да се у случају Румунских Земаља „*translatio imperii*” потврђује чињеницом да су владари из Сучеаве/Јаша и Трговишта/Букурешта преузели византијски церемонијал царског устоличења, што је значајна компонента „унутарње Византије“.

На питање „од када је настала код Румуна та империјална идеја?” историчар Петре Настурел одговорио је још 1973. У студији насловљеној *Разматрање империјалне идеје код Румуна*, он бележи да је још 1400, када је Мирчеа Стари у документу којим додељује неколико села Манастиру Козији, истицао да ту донацију обавља, будући „жељан да подражава старе царе и кнезове који су земаљске послове уредили у миру и правично, доказујући тако да су достојни небескога царства”.¹³ Подражавајући старе царе, владар Румунске Земље Влад Калугарул, у даровном акту из 1492. године, којим додељује Манастиру Хиландару 5.000 аспри, помиње да га је Мара, хришћанка, бивша супруга султана Мурата II, „љубећи га као своје чедо”, упознала са стањем манастира своје породице и умолила га да га опреми, постајући и сам ктитор. „Ево зашто смо свим срцем могли прихватити свети манастир после упокојења поменуте часне и преблажене госпође и царице, мајке наше Маре и њене сестре госпође Кантакузино; прихватили смо да будемо именовани ктиторима светог манастира и да га опремимо онолико колико можемо“ – пише у документу.

3. АУТОКЕФАЛИЈА РПЦ 1864–1885.

Изнео сам доведе како је еволуирала и у којем је сада стадијуму румунска историографија – црквена и световна – у погледу аутокефалије РПЦ. Званични акт признања аутокефалије РПЦ од стране Васељенске патријаршије потиче из 1885, када је васељенски патријарх издао акт о позакоњењу.

Наша претпоставка у том погледу јесте да је аутокефалија – у смислу независности Румунске православне цркве, са распрострањем и на Ердељ, постојала *de facto* током средњег века, и тако је виšekратно потврђена од стране румунских вођа (владара, од којих је последњи био Диитрије Кантемир, неколико година пре завођења фанариотске владавине у Румунским Земљама). У XIX веку, као одзив на афирмацију покрета за национално ослобођење, Васељенска патријаршија је себи приписала надлежности, незаконите са канонског становишта, ширећи и сматрајући као прихваћену и потребну догматску унифор-

¹³ P. Năsturel, *Considérations sur l'idée impériale chez les Roumains*, in: *Byzantina*, V, 1973, 395–413 + 4 pl.

меизацију „помесних“ цркава за статус подвлашћености *de jure*. Тој претензији Васељенске патријаршије поговорило је укључење, сходно европском праву XIX века, Румунских Земаља као аутономних провинција у саставу Османског царства. Једновремено са проглашењем независности (9. мај 1877) та претензија требало је да престане *de jure*. Међутим, по државним законима (Кузин закон 1864, Устав 1866, Закон о организовању РПЦ 1872) аутокефалија је јасно потврђена сопственом вољом и Државе и Цркве.

Век за веком, та независност је канонски и државнички доказана постојањем средњовековних држава које су уживале аутономију унутарњег организовања, имале добро дефинисану међународну улогу, и развијале везе са суседним или удаљенијим државама. Национални ослободилачки покрет, чији су врхунци у XIX веку обележени Револуцијом Тудора Владимиреску – а (1821), Револуцијом 1848 – која се одвијала истовремено у свим провинцијама румунскога простора и, особито, Уједињење Румунских Кнежевина (1859), сматрао је независност РПЦ као нешто природно. Са своје стране, сагласно начелу „византијске симфоније“, национална Црква је пружила масивну и преко потребну подршку националној еманципацији и формирању националне државе Румуније. Тим више је, самосталност РПЦ сматрана потребнијом, услед потпуног придружења Националне цркве идеалу самосталности и уједињења румунске нације, јер би сваки друкчији став (противан или неутралан), у концепцији савременика догађаја, изгледао неприродан и за осуду. Како би се, на пример, могло оценити порицање те независности националне цркве, кад су у свим битним тачкама у процесу изградње модерне румунске државе, раније помнутим, учествовали високи јерарси националне цркве, који су у појединим моментима предводили поступност националних остварења. И више од тога, ако узмемо у обзир догађаје у Ердељу у време Револуције 1848, као и касније, када је Румунска православна црква у Ердељу добила аутокефалију (1869), у околностима које ћемо у наставку навести, онда се наша претпоставка још једном потврђује.

„Национализацију“ или секуларизацију манастирских имања, које је постало политички проблем, имала је у виду румунска дипломатија већ неколико деценија раније, а владар Георге Бибеску био је један од оних који су то отворено изразили. Револуција из 1848, која је прокламовала давање земљишта у својину кулучарима, одржала је и поспешила проблематику национализације подложених манастира, тако да су привремене скупштине, преко којих је Европа консултовала све друштвене класе Румунских Земаља у погледу будућности Државе, и из те перспективе изразиле националну вољу. Тако су на ад – хок

скупштини Молдавије, у јесен 1857, посланици клира захтевали призање аутокефалије, користећи следећу формулу: „*признање независности Источне православне цркве у Уједињеним Кнежевинама од било које киријерхије, с тим што ће се очувати јединство вере са Источном васељенском црквом у погледу догми*“.

Проблематика секуларизације манастирских имања имала је широке међународне импликације. Уз подршку Русије, жељне да очува добре односе са Васељенсом патријаршијом, да би постигла сопствене политичке циљеве империјалне експанзије према Цариграду, али и иних великих сила, тај проблем је био доказ да је нова Румунска Држава морала да веома пажљиво делује у компликованим дипломатским играма на европском плану. Заиста, пораз Русије у Кримском рату (1853–1856) створио је широк продор, кроз који су Румунске Кнежевине, особито уз подршку Француске, могле да остваре идеал уједињења 1859, а у том контексту да изнесу програм убрзане модернизације румунскога друштва. Избор Александра Јоана Кузе 24. јануара 1859. за владара обеју кнежевина, насупрот одлукама Париског споразума (1858), који је предвиђао засебне владавине, показао је да пут ка потпуном јединству и државној независности није уопште био лак, а опозицију великих суседних царстава на европском плану (Османско, Царско и Хабсбуршко) требало је превазилазити корак по корак, не доводећи у опасност непрекидност националног процеса уједињења и напретка, који више није могао чекати.

Зато ће прелаз од воље коју су изразили друштвени слојеви Румунских Кнежевина у ад хок скупштинама 1857. до остварења морати да чека још шест година. Национална воља у предмету секуларизације манастирских имања била је очигледна и притисак јавнога мњења константно је растао. Један од извештаја представника седам великих европских сила гарантника међународног статуса Румунских Кнежевина забележио је да манастири подложени светиштима у иностранству упућују све добити изван земље, а у исто време систематски избегавају обнову, градњу и одржавање тих или неких аутохтоних школа или болница. Извештај је предлагао да се постигне споразум између двеју странака, а у супротном да се прибегне арбитражи. Та одлука је усвојена, али Румунска Држава се поново сударила са противљењем Васељенске патријаршије. Доходци који су тако изузети из националне благајне били су огромни, јер је од свега 190 манастира читавих 100¹⁴ било подложено светиштима у иностранству. Године 1863. владар Куза је низом мера припремио удаљавање страних (грчких) игумана са

---

¹⁴ Детаље вид. Pr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, том III, Јаш, 2008, 101 и наредне.

управних функција, забрану наступа грчких адвоката пред румунским судовима, ако немају као пратњу румунске стручњаке, забрану да страни монаси напуштају земљу, да би се спречила *хеморагија* манастирских драгоцености и докумената итд. – то је револуционарна одлука, која је, уз поступне дораде, за дуготрајно време усталила однос Државе и Цркве у модерној Румунији.

На дан 13/25. децембра 1863. влада је поднела Посланичком дому пројекат закона о секуларизацији манастирских имања, који је изгласан скоро једногласно, с малим изменама. Закон се простирао не само на манастире подвлашћене иностраним светиштима, него и на све епархијске установе, тако да је знатно национално богатство потпало под државну управу. Светим местима је понуђено новчано обештећење и истовремено су предвиђени фондови потребни за изградњу једне световне школе и једне болнице у Цариграду.¹⁵ Одмах после тога, да би убрзао процес повратка националног богатства, али и прерогатива самосталности, као и да би избегао кашњења која су проузроковала опозиција страних сила и органа, Куза је прибегао владању кроз указе (мај 1864). Као првина спроведена је аграрна реформа са „секуларизованом“ земљом, сељаци кулчари добили су земљу у власништво, а сеоске цркве добиле су извесно обрадиво земљиште. Такође су донети и ини закони, од којих су се неки односили на цркву – промена календара, закон о гробљима, о завођењу докумената грађанског стања – све су то били значајни проблеми у процесу модернизације националних установа.

Из перспективе теме коју излажемо, два законска указа владе, од новембра и децембра 1864, највише су релевантна. У првом је утаноно ко може постати монах и како се бирају високи јерарси, па је тако „национализована“ црквена арматура Румунске државе. За јерархе могли су бити изабрани само они који су завршили „високе монашке“ студије, а сви манастири и верске школе уживали су финансијску помоћ Румунске државе. Наредни закон посебно је значајан за аутокефалију РПЦ, пошто се у њему предвиђа потпуна самосталност РПЦ. Први члан тога закона предвиђао је изричито да „*Румунска православна црква јесте и остаје независна од било које стране црквене власти, у свему што се тиче организовања и дисциплине*“, те је тако озакоњена њена прастара независност, на коју се позивало током векова.

Истовремено, указима из децембра 1864. предвиђено је организовање „генералног синода“, као и „епархијских синода“. У састав „генералног синода“ улазили су митрополити и епископи, декани Богословских факултета из Букурешта и Јаша (за које је предвиђено да ће бити основани)

¹⁵ О правој дипломатској борби са спољним противницима, укључујући велике силе наклењене румунском националном стремљењу, вид. *Ibid.*, 103 и наредне.

и по један изабран посланик из сваке епархије (мирски клирик или световњак са богословском спремом) за свако синодско заседање. Митрополиту Угровлашке додељен је наслов Примаса Румуније. Епархијски синод имао је следећи састав: надлежни архијереј, три члана изабрана за генерални синод током једне године и ректор месне епархијске богословије. Тај *Синодски закон* имао је у прилогу низ правилника и упутстава, којима је регулисан црквени живот и односи Државе са Црквом.

Не треба пропустити да се назначи да је у читавом синодском законодавству, које је отелотворило аутокефалију РПЦ, значајну улогу саветника имао митрополит ердељски Андреј Шагуна, за којег су извесни савременици сматрали да му је био и инспиратор. Иако се поједини аутори не слажу с тим преовладавајућим утицајем Андреја Шагуне,¹⁶ сама чињеница је речита за јединствену концепцију која је пратила реорганизацију читавога румунског црквеног организма у веку „национализма“. То је епоха у којој је сарадња интелектуалних и црквених елита са целог румунског политичког простора учвршћена да би се убрзао процес модернизације нове румунске модерне државе, заснивање њених установа (на пример, Румунске академије) или великих дела националне културе (лансирање лингвистичког речника румунског језика – *Dicționarul lingvistic al limbii române*).

Реаговање Васељенске патријаршије било је прожето противљењем акту који је Румунија усвојила 1864. Васељенски патријарх је оптужио румунске власти да су себи дозволиле да „самовласно прогласе аутокефалију Румунске цркве“. А. Ј. Куза је достојанствено реплицирао да одбија „сваку противканонску ингеренцију било које стране Цркве или поглавара стране Цркве у управним и дисциплинским питањима аутокефалне Румунске цркве“ и да Уједињене Кнежевине желе да „Румунска црква има законит израз и у држави и у Источној цркви, ранг и независност које је одувек уживала у односу на остале православне цркве“.¹⁷ У разбукталости расправе и правога конфликта који је заступала Васељенска патријаршија, црквене власти Румуније позвале су се на „древну аутокефалију Дачанске цркве“ као и на чињеницу да проглашена аутокефалија „није иновација“, односно да „Румунска црква

---

¹⁶ *Ibid.*, 106. У погледу читаве правне конструкције аутокефалије за коју се самостално, а сходно традицији, zaloжила Румунија 1864, вид. Pr. Nicolae V. Dură, *120 de ani de la recunoașterea autocefaliei (1885–2005) și 80 de ani de la întemeierea Patriarhiei Române (1925–2005)*, у: „*Mărturia Ortodoxă*”, год. 5, бр. 9, 1986, 63–100; поново објављено у: „*Biserica Ortodoxă Română*”, год. CXXXIII, бр. 1–3, јануар–март 2005, 444–454.

¹⁷ Pr. Nicolae V. Dură, *Forme și stări de manifestare ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Mărturii istorice, eclesiologice și canonice*, у: *Autocefalia. Libertate și demnitate* /у даљем тексту скраћено ALD – 2010/, Basilica, Издавачка кућа Румунске патријаршије, Букурешт 2010, 144.

није никада била подложна Цариградској цркви“,¹⁸ а истовремено акт донет у Букурешту не крши ниједан канон Источне цркве.

Постоји још један значајан елемент на који се ваља позвати, јер управо он објашњава синхроничност националне еволуције у румунском политичком простору, упркос поделама – средњовековно многодржавље, страна окупација у случају Ердеља, који је колевка формирања румунског народа, територијална отимања у XVIII (Буковина) и почетком XIX века (Басарабија), које су наметнуте историјском еволуцијом. Истицање аутокефалије РПЦ у такозваном Старом Краљевству (прокламованом 1881) уследело је напоре са прокламовањем аутокефалије Румунске православне цркве у Ердељу (1864 – изузимање испод канонске јурисдикције српске Карловачке митрополије; 1869 – проглашење аутокефалије), и са сличном еволуцијом у Буковини (1873 – заснивање Буковинско-далматинске митрополије).¹⁹

Стање у Басарабији након што је Русија анексирала – од чега ће три јужне жупаније (Кахул, Измаил и Болград) накратко бити враћене под румунску власт између 1856. и 1878, било је посебно, специфично периферној провинцији извесне империје. Руски царски експанзионизам према југу учинио је да у Басарабији брзо буде предузето енергично деловање на русификацији становништва. Руска црва је одмах подвластила себи Митрополију Басарабије, која је ипак наставила да дела под руководством једнога Румуна (Гаврил Банулску – Бодони) све до његове смрти 1821, а затим је укључена у руску царску црквену мрежу. У почетку, током приближно једне деценије, а затим спорадично, путем школа за спремање свештеника и појаца, које су радиле на румунском језику или мешовито, румунске масе су могле да великим делом одржавају националне традиције и да истрају притисцима за русификацију, особито кроз Цркву, пошто је вера била заједничка православна (богослужења су обављана на румунском језику, или на румунском и руском, према меандрима царистичке националне политике). Међутим, ни за часак нису престајале везе са клиром, манастирима и црквама са десне обале Прута, и то је био врло значајан ослонац у очувању румунскога идентитета, како је то пројављено 1918. и затим од 1990. до сада.²⁰

У румунској култури потврђена је чињеница да је у XVII-XVIII веку уложен снажан интелектуални напор у правцу афирмације ауто-

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ За детаље вид. ALD–2010, 110–111, објашњења у погледу немогућности оснивања јединствене православне митрополије Румуна у Хабсбуршкој царевини, према пројекту изнетом педесетих година XIX века, као и о његодим противницима, видети: Pr. M. Păcurariu, 162–165.

²⁰ Вид. Pr. M. Păcurariu, 170–187.

кефалије Румунске православне цркве. То је било условљено са два разлога, оба истог значаја за дефинисање националног идентитета.

Најпре, после епохе Михаја Храброг (*Mihai Viteazul*), који је за-
сновао Румунску православну митрополију у Алба Јулији, уследо је
напор да се сузбију калвински покушаји да привуку у ту вероиспо-
вест православне румунске масе из Ердеља. Године 1644. молдавски
митрополит Варлаам дознао је из двора владара Матеја Басараба за
Калвински катехизис штампан на румунском језику 1642. Он је ту књи-
гу сматрао покушајем калвинизације ердељских Румуна у очигледне
политичке сврхе – имајући у виду чињеницу да је у том принципату
румунско становништво било већинско, а успех таквога подухвата дао
би предност Мађарима, на штету Саса, у погледу политичке преваге.
Такође је молдавски јерарх оценио тај спис као „*пун отрова, духовне*
смрти за Румуне“, јер их скреће са наслеђеног „закона“. Сматрао је по-
требним да се предузме хитно деловање и „*намах сам сазвао и сабрао*
сабор са обе стране, и из Румунске Земље, и из Молдавије“, ²¹ покрећући
састављање књиге *Одговор против калвинског катехизиса* (*Răspunsul*
împotriva catehismului calvinesc), која је штампана 1645. у Манастиру
Деалу код Трговишта. Ваља запазити брзину којом је ступила у акцију
румунска солидарност у случају напада на идентитет „закона“ и рода.

Други прворазредни правац деловања било је увођење румунско-
га језика у Цркву. Варлаама, који је сматран једним од великих ли-
терата румунског језика у средњем веку, Јоан Александру је назвао
„*првим нашим великим писцем на румунском језику*“. Његова књига за
сузбијање покушаја да ердељски Румуни буду преведени у калвинску
вероисповест, брзина којом је деловао на сузбијању тога покушаја и
сарадња сестринских цркава из Молдавије и Румунске Земље, као и са
православним клиром у Ердељу, речити су докази о њиховој јачини и
капацитету за преузимање иницијативе за одбрану права румунског
народа, а да притом није било потребно „одобрење“ од стране Цари-
градске патријаршије (уосталом, Варлаам, по свом мирско имену Васи-
ле Моцок, био је један од тројице кандидата за достојанство васељен-
ског патријарха 1639. године).

Друга књига на румунском језику великог значаја и распрострање-
ности у румунским крајевима био је *Литургијар*, који је штампао митро-
полит Дософтеј 1679. за „*сав румунски род*“, књига „*издата на румун-*
ском језику са јелинског на славу Богу“ да „*би разумели сви који не знају*
српски или јелински“. Митрополит Молдавије Дософтеј први је у право-
славном свету превео у стиховима *Псалтир*, утврдивши запажену пер-

²¹ Варлаам, *Opere, Răspuns împotriva Catehismului calvinesc*, Букурешт 1984 (прир.
Мирела Теодореску), 31.

формансу за румунски језик његове епохе. *Библија из 1688.* или *Библија Шербана Кантакузина* јесте још један споменик румунскога језика XVII века, резултат напорске спреге интелектуалаца и клирика из Молдавије, Румунске Земље и Ердеља, којим је румунски језик постављен на верску мапу хришћанскога света, до тада резервисану за „свете“ језике (латински, грчки, словенски), чији је монопол разбијен под утицајем Реформе. И као што су историографска и црквена књижевност истицале, дотичне културне перформансе доказале су и чињеницу да „помесна“ Православна црква ужива потпуну управну самосталност у односу на Васељенску патријаршију, дакле, *de facto*, ужива аутокефалију.

„За увођење румунског језика у Цркву – оценила је једна студија посвећена аутокефалији још са краја средњег века – *што је на национално плану било дело од великог значаја, није се тражила сагласност или дозвола ниједне патријаршијске власти. Васељенска патријаршија није се мешала у унутарња дела Молдавске цркве или Мунтенске цркве, а када је покушавала да интервенише, наилазила је на отпор. Националне цркве Румунских Кнежевина уживале су ab antiquе унутарњу управну самосталност, црквену аутономију, и нису признавале ину спољну власт, сем канонског првенства цариградског патријарха, и то само у питањима догме и дисциплине.*”²²

Најзад, за цело средњовековље, које је претходило појави „национализма“ у XIX веку, када је била прихваћена иста тврдња, имамо темељне податке о аутокефалији двеју Румунских Кнежевина, које је саопштио владар Молдавије, истовремено и познавалац реалности у Цариграду, где је провео године младости. Реч је о књижевнику Димитрију Кантемиру, чија је утачњавања, (наводећи према делу *Descriptio Moldaviae*) изнео Димитрије А Спурдза (*Sturdza*) у говору у Румунском сенату 1892, објављеном у периодичку наредне године:

„У спољним пословима Цркве у Молдавији владар обавља врхунску бригу /.../ Он брине да свештеници, својим делима и својим учењем одговарају прописима православне вере и ниједан да не одступи са пута истине, нити да скривају вучје срце у овчијој кожи, нити да занемаре стадо које им је поверено или да га саблажњавају лошим примером. У унутарњим пословима одлучује митрополит. Њему је поверена брига за душе, како да их управља на пут који води небу. Он, као

²² Pr. Ion Ionescu, *Pagini de cultură veche creștină românească*, издање. Cuget Românesc, 2003, у: „*Biserica Ortodoxă Română, Buletinul Oficial al Patriarhiei Române*”, год. CXXI-II, бр. 1–3, јануар–март 2005, 435. У наставку аутор утачњава шта је претпостављала та зависност: „обавезивала је двојицу румунских јерараха да помињу васељенског патријарха на литургији, да му упишу име у диптихе, да му ишту благослов и канонско признање после избора, потврде и устоличења, када се васељенском патријарху даје такозвани *ecdosis* (устоличење) и да узимају Свето миро из Цариграда”.

веран пастир и будан роб Божји, посећује подручне цркве, поставља им епископе, који ако и немају никакву вишу спрему, али су пуни благодати Духа Светога /.../ Митрополит Молдавије заузима у Источној цркви посебну позицију, коју немају ини митрополити /.../ Он није обавезан ни по којем закону да пита патријарха о стварима које су обављане или следи да буду обављане у Молдавској цркви и има у својој Цркви исту слободу коју има Охридски патријарх у својој дијецези /.../ Али, и поред те велике надлежности коју има Митрополит Молдавије, он нити може да поставља, нити да одстрањује своје епископе. То право има само владар. Он ће једини испитивати живот и ерудицију кандидата за епископију; он једини испитује случај оних који следе да буду свргнути и једино он доноси решење.”²³

Својим говором у Сенату Димитрије А. Стурдза настојао је унети измене у пројекат *Закона о побољшању материјалног стања мирскога клира* (1893), саобразно националној традицији, указујући из најпоузданијег изворника какво је оно било током два века (зато сам одабрао навод из Кантемира у сенаторовом говору). Међутим, независно на шта је циљао Стурдза у документованој беседи изговореној у Сенату, наводи из списка *Descriptio Moldaviae*, добро познатог дела Д. Кантемира, по нашем мишљењу, убедљиво подупиру аутокефалију Молдавске цркве, а екстензијом и Цркве у Румунској Земљи.

У искушењу смо да верујемо да је Д. Кантемир представљао период који је претходио фанариотским владавинама и да је једновремено са њиховим устоличењем – практично, само неколико година по силаску великога учењака са престола Молдавије – уследо убрзани процес губљења самосталности (аутокефалије) Румунске православне цркве. Присуство владара по етничком пореклу Грка, чак и сродника васељенских патријараха, оправдавало би претпоставку према којој би се у том раздобљу догађало грцизирање владајуће политичке класе у Румунским Кнежевинама, једновремено и јерархије Румунске цркве, која би била изгубила традиционалну аутокефалију *de facto*. А да се догодило иначе, мада покушаји у том смислу нису изостали, доказује нам догађај из године 1752. који се директно тицао претње будућности Молдавске цркве у том смислу.

У околностима непрестаног непријатељства између Русије и Османског Царства, које су фанариотски владари морали да издрже, а да не изгубе главу ни функцију, укључујући привилегије за породицу и

²³ Беседа коју је у Сенату изговорио Димитрије А. Стурдза, сенатор жупаније Јаломнице, са прилозима: чл. 21 из Устава и разни пројекти закона за побољшање материјалног стања мирскога клира од 1882. до 1893, у: *Biserica Ortodoxă Română*”, Букурешт 1893, 4–5.

свиту саветника и пријатеља, владар Григоре II Гика је именовао за митрополита неког Грка, пријатеља, Нићифора, бишшег митрополита у Мореји. Нићифор је примљен одбојно, па је чак и морао да напусти митрополитски престо због све јаче опозиције меснога клира. А када је он отишао, на митрополитски престо изабран је Јаков I Путњеану, епископ Радауца. Да би избегао понављање епизоде са Нићифором, то јест посредно подвлашћење Васељенској патријаршији посредством њој блиских из Фанара, Јаков Путњеану је сазвао 1752. сабор, на којем је усвојена одлука о поштовању традиције, то јест избора митрополита и епископа изеђу грађана земље. Ево извода из те одлуке:

„Обзнањујемо свима, како ваља знати, пошто свака земља има посебне обичаје и држи се и чува по својим обичајима, као што и Свето правило заповеда и утврђује о обичајима Земље, да се следе и да се чувају. Достоји, дакле, не само да свако чува обичај Земље и своје отаџбине да он буде непрекидан и непогажен, него да још свом силом настоји над противницима који покушавају да погазе добри и земљи користан обичај. Дакле, пошто је и у овој Богом чуваној земљи обичај да се митрополити и епископи не постављају између странаца, који је обичај од насељења земље до данас тако слеђен и чуван, и никада се није догодило да какав странац буде примљен у пастирствовање којег престола... дужан нека је и црквени сабор, и политички, од највећег до најмањег, сви да буду на помоћ правди и обичајима земље, и Свето правило никако да не допусти да се прихвати да какав пролазник има Свету митрополију; такве кривде да не буде, докле год буде живела ова Богом чувана земља“.²⁴

Став молдавскога сабора давао је меру новим идејама које су приближавале век „национализма“, у којем се поново срећу модерни концепти „отаџбине“ и поштовања земаљских обичаја (дакле, превласт закона), дужности целе заједнице (јавног мњења) и поштовања права заједнице од стране политичке власти, тако да она буде јемац и бранитељ права нације у настајању. Занимљиво је да је исход тога потеза био позитиван; услед представке митрополита Јакова I Путњеануа, фанариотски владари избегавали су да икада предузму такве иницијативе. Примери такве врсте срећу се у XVIII веку и у Мунтенији, и у меморијалима које су ердељски Румуни упућивали Бечком двору, у оквиру захтевног етно-националног подухвата, који ће достићи свој врхунац са побуном Хорее, Клошке и Кришана 1784. године.

Уосталом, Димитрије Кантемир, својим делом *Опис Молдавије*, распрострањиваним посредством Берлинске академије, штампаним на латинском језику, на којем га је велики учевњак и написао, најавио је и зору „национализма“ у румунском политичком простору.

²⁴ Pr. Ion Ionescu, 441–442.

Помињањем њиге Димитрија Кантемира, написане у првој декади XVIII века и одштампане у Јашу, на румунском језику у Митрополитској штампарији 1835, улазимо у век *национализма*, у којем ће проблематика аутокефалије ускоро бити постављена и разрешена, једновремено са изградњом модерне румунске државе, онако, како је био обичај земље.

4. ПРИХВАТАЊЕ АУТОКЕФАЛИЈЕ РПЦ ПОСЛЕ 1885.

У наставку неколико речи о потоњој перцепцији акта о аутокефалији РПЦ, задобијене 1885. заједничким напорима Цркве и Државе.

Најпре треба да констатујемо да је, како после 1864 – што је почетни и искључиви акт Румунске државе и РПЦ о потврди аутокефалије, тако и после 1885, акта признања аутокефалије од стране Васељенске патријаршије, преовладала тврдња да је тај статус РПЦ постојао *de facto* током целокупнога њеног историјског пута. За подршку те тврдње потезани су аргументи канонског реда – навођен је Канон 34. са његовим тумачењима румунских и страних богослова – као и аргументи из политичког и државног домена. У прилог тој тези иде и чињеница да је Румунска црква у Ердељу и Банату, са кратким временским изузецима, добрим делом, после 1359. канонски била повлашћена Митрополији Угро-Влашке, чији је поглавар носио и титулу „брдског егзарха“. Ту титулу је задржао и после Кузиног закона, и после закона из 1872, када је митрополит Угро-Влашке уз ту титулу присајединио и титулу примаса Румуније. Године 1869. Православна митрополија ердељска призната је као аутокефална црква, као исход напора митрополита Андреја Шагуне, и тако је прекинуто њено канонско подвлашћење Пећкој (српској) патријаршији. Православна црква Буковине и Далмације била је потпуно подложна бирократији Аустријске државе. И Румунска црква у Ердељу и Банату, и црква у Буковини, основале су се, а да нису потпуно одговарале канонима Источне цркве: нису обавестиле остале сестринске цркве о аутокефалији коју је признала аустријска држава, јер су односи са осталим сестринским православним црквама били ограничени. Хабсбуршка царевина није то подржавала из разлога који су се тицали унутарње и међународне политике.

У времену насталом после Великога уједињења 1918, првих година је постојало константно интересовање за остварење црквеног јединства румунске нације, и то се отелотворило проглашењем Румунске патријаршије 1925. године. Међуратни период, који се наставио и после Другога светског рата, значио је документовану потврду – коришћењем особито резултата средњовековне историографије – постојања аутокефалије РПЦ *de facto*, а година 1885. забележила је и признање те историјске стварности од стране Васељенске патријаршије. Константно је

истицана чињеница да је аутокефалија РПЦ *de jure* била константни пратилац напора модерне Румунске државе за задобијање националне независности и јединства. После Другога светског рата РПЦ је морала да прати промене државе Румуније 1940–1945, када је наметнуто сужавање територије, за којим су уследеле интеграције то на једној граници, то на другој, али јединство из 1918. није више остварено.

У комунистичком периоду аутокефалија је наглашено истицана у унутрашњости РПЦ прославом годишњица, а постојање националне Патријаршије значило је одржавање веза са осталим православним црквама, али у добро познатом стезњаку идеолошко – политичке оријентације тога режима.

Освежење у продубљивању историјских и канонских изучавања аутокефалије РПЦ забележено је после 1990. Знања у домену успешна су не само покретањем нових стручних часописа, него и образовањем вреднога истраживачког тела у домену црквене историје, што се поклопило са настанком угледнога правца унутар румунске медијевалистике, са представницима у земљи и иностранству. Уприличене су плодне расправе, и сукобљена су мишљења о постојању аутокефалије Румунске цркве у средњем веку, па се чак тврдило да је задобила и статус виши од аутокефалије, особито после пада Византије. Приликом сваке годишњице одвијале су се научне манифестације посвећене аутокефалији РПЦ или проглашењу Патријаршије, стимулисане историјским преклапањем тих националних обележавања. Односи са сестринским црквама су умножени и диверсификовани, а то је постало ново ободрење у истраживању поменутих тема, олакшано разменом информација и докумената и двостраним или вишестраним састанцима на те теме.

Тим напором попуњене су бројне празнине у предочавању непрекидности постојања РПЦ, јер одређена раздобља – особито период сеоба и X–XII века – имају документарне или интерпретативне прекиде. Тако се тврдило да је још у апостолско време хришћанска црква румунског народа, у епископу Томиса имала поглавара којег је слушао „род“ и током следећих векова, јер историјска логика намеће чињеницу да постојање људске заједнице у хришћанству није могуће без црквенога пастирства. А одређенога трена, ту улогу епископа томиског, преузео је епископ Вичине, а његов премештај у Куртеа де Арђеш 1359. био је историјска непрекидност постојања аутокефалије *de facto* цркве румунског народа још од легализације хришћанства. Однос „помесне“ цркве са Васељеском патријаршијом био је константно одговарајући том статусу аутокефалије *de facto*, а са политичког гледишта, румунске територије северно од Дунава одржавале су са Византијом тесне везе, управне и државне – доказане документима, фрагментарним као време и место.

5. ЗАКЉУЧАК

Аутокефалност је концепт специфичан за Православну цркву и изражава универзално јединство у различитостима националних цркава из састава хришћанске вере. Организовање те религијске универзалности потврдили су васељенски сабори након легализације хришћанства у Римској Империји (325. н.е.), који су установили једнакост помесних цркава и постојање пет патријаршија истога ранга, са првобитном канонском улогом.

Шизма из 1054, која је обележила одвојене путеве за хришћанске цркве Истока (праославне) и Запада (католичке), била је и последица структурирања наследства Римске Империје разлацим политичким правцима: Византијско царство на Истоку и Каролиншко, потом Римско-Германско царство на Западу. Појава Ислама с његовом освајачком политиком, затим појава османске опасности, појачале су разлике између хришћанских верисповести Истока и Запада, упркос почетним покушајима удруживања. У основи те ограничене кохезије налазила се императивна потреба супротстављања исламској претњи и поновно заузимање Свете Земље (историјски облици пројављивања били су крсташки ратови). Византија је пала под ударима Османлија (1453), али Васељенска патријаршија је наставила своје постојање у Цариграду, канонски предводећи православни свет.

Током тога дугог раздобља, одлукама потоњих сабора, а особито историјском праксом, настао је у православном свету специфичан однос између Цркве и Државе, изражен начелом „византијске симфоније“, којим је потврђена власт цара као Христовог заменика на земљи и патријарха као владаревог пратиоца ради организовања „небескога царства“ у овом свету. То начело се разликовало од „цезаропапизма“, начела развијеног на Западу, према којем је епископ Рима, прокламујући своје првенство, преузео титулу римскога цара, истичући свој задатак да предводи Хришћанску цркву на земљи. Примена тога начела у римокатоличком свету довела је најпре до вековног судара између папе и цара, затим до реформе и до верских ратова у XVI–XVII веку.

Румунски случај аутокефалности сопствене цркве није усамљен, него се среће у оквиру свих „помесних“ православних цркава у државама – нацијама насталим у веку национализма (са изузетком Русије, која је ускоро постала царство и истакла идеолошки концепт „Трећега Рима“), али има одлика по којима се разликује и бива специфичан.

Прва је одлика што је румунски народ живео константно хришћанским животом, имајући *de facto* аутокефалну цркву. Упркос опречним расправама и мишљењима, ту стварност заступали су знаменити пред-

ставници Цркве и румунски предводници у средњем веку. Може се чак тврдити следеће: да није постојала аутокефалност Румунске цркве – у једном или другом виду – не би била могућа непрекидност постојања румунске државности после пада Византије све до државне независности Румуније 1877. Током тих пет векова симбиозе искристалисале су се у односу Државе и Цркве особине, које су оставиле отисак подједнако на развој Државе и на развој Цркве.

Главна особина састоји се у томе, да је заједничким деловањем омогућен опстанак и државности, и Румунске цркве, и пре свега опстанак идентитета језика, рода и цивилизације, што је све омогућило појаву модерне Румуније.

По речима Д. Кантемира, који је из сопственог искуства познавао прилике, аутокефалност, објективно схваћена као независност румунских помесних цркава, била је чињеница на почетку XVIII века. Догађања током фанариотских владавина, упркос претераним тезама о грцизирању румунских цркава или њиховом потпуном подвлашћењу Васељенској патријаршији, показују да се одвијала константна борба да би се избегла или казнила скретања од традиционалног статуса црквене аутокефалности.

Историјски гледано, аутокефалност РПЦ била је демократски прихваћена 1863–1864. године одлуком румунске модерне државе, којом је Држава прописала односе са Црквом по законима усвојеним у државном Парламенту, а ови су стално поштовали догматско јединство са Васељенском православном црквом. Аутокефалност РПЦ претходила је независности румунске државе 1877, коју је најавила као неизбежну и скору.

РПЦ као установа није била придодата румунској модерној држави ни коришћена за остварење државних циљева, него је остала привржена традиционалном начелу „византијске симфоније“, којим се руководила у свом целокупном историјском постојању и – изражавајући друштвену вољу – добровољно се удружила у процес образовања румунске државе – нације у XIX веку, борећи се за остварење националног јединства током наредних деценија. Без модерне Државе, РПЦ била би обична установа, међутим, заједно са Државом, она је изградила православну Румунију, преузимајући одговарајућу одговорност.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Vasilios N. Makrides, "Why Are Orthodox Churches Particularly Prone to Nationalization and Even to Nationalism?", *St Vladimir's Theological Quarterly* vol. 57, 2013;

2. Dan Ioan Mureșan, "Mount Athos in the 15th–16th centuries. Notes on some contemporary descriptions, [in French], in: *The Romanian Principalities and the Holy Places along the Centuries.*" *Papers of the Symposium held in Bucharest, 15–18 October 2006*, (E. Băbuș, I. Moldoveanu, A. Marinescu, eds.), București 2007;
3. Dan Ioan Mureșan, Petre Ș. Năsturel, *Notes sur les avatars d'une idée politique*, in '*Etudes byzantine et post-byzantines* ', VI, recueillies et publiées par Emilian Popescu, Tudor Teoteoi et Mihai Ovidiu Cățoi, Editura Academiei Române, București, 2011;
4. Liviu Stan, "Despre principiile canonice fundamentale ale Ortodoxiei", *Editura Adreiana*, Sibiu 2012;
5. Petre Năsturel, *Considérations sur l'idée impériale chez les Roumains*, in: *Byzantina*, V, 1973, 395–413 + 4 pl;
6. Charles Wegener Sanderson, "Autocephaly as a Function of Institutional Stability and Organizational Change in the Eastern Orthodox Church", *Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland*, College Park 2005.

Protosinghel Joachim Bejenariu, B.Sc. theologian and B.Sc. economist.

Doctoral student at the National School of Political and Administrative Studies in Bucharest, diocesan advisor within the Archdiocese of Bucharest, Romanian Patriarchate

**ROMANIAN ORTHODOX CHURCH FROM AUTOCEPHALY
TO THE RANK OF PATRIARCHATE. STATE AND RELIGIOUS
ACTION. MAIN ROUTES OF RECEIVING AUTOCEPHALY
IN RELATIONS WITH ECUMENICAL PATRIARCHATE OF
CONSTANTINOPLE**

Summary

Unlike modern states which are founded on the values of the French revolution (1789), Church has always been marked by tradition and absolute identification with national interests. Ecumenical Patriarchate of Constantinople officially recognized Romanian Orthodox Church in 1885 when Ecumenical Patriarch issued act formalizing this decision. In reality, autocephaly of the Romanian Orthodox Church, spread to Transylvania as well, in the sense of independence existed in the Middle Ages and as such was confirmed on several occasions by Romanian leaders (rulers, the last of which Dimitrie Cantemir, several years before establishing the Phanariot rule in Romanian lands).

Key words: *Autocephaly; Romanian Orthodox Church; Nationalization; Statehood; Independence; Recognition.*